

fő szakterületen 22 standard profilra való előfizethetőséget.

1971-ben az INSPEC-ben 100-an dolgoztak, köztük 30 információs szakember (mérnökök, fizikusok stb.), és 70 szerzeményező, számítástechnikus, szövegszerkesztő stb. munkatárs. 1972-ben vezették be az INSPEC közös osztályozási rendszerét, 1973-ban jelent meg az első közös tezausz, amely 4000 kötött deskriptor szóbokrát tartalmazta (ma 7700 van).

1973 tavaszán lehetett először online keresni az INSPEC adatbázisának 20 000 számítás- és ellenőrzés-technikai rekordját, először a Cybernet hálózaton. 1973 szeptemberben már a teljes adatbázis volt online kereshető a Lockheed DIALOG szolgáltatóközponton (először csak az USA-ban).

1977 végén az INSPEC adatbázis már 6 hosznál volt online kereshető a világ bármely pontján:

- DIALOG (USA),
- BRS (USA),
- ESA-IRS (Olaszország),
- SDC Orbit (USA),
- CISTI (Kanada),
- FIZ Karlsruhe (Németország).

A 80-as és 90-es évek

A 80-as években rohamos fejlődésnek indult az online keresés, ami a bevétel növekedésében is megmutatkozott. Az adatbázis mérete is tetemesen megnőtt: 1982 márciusában 2 millió rekordot, az évtized végén már 3,5 millió rekordot lehetett online visszakeresni.

1983-ban az adatbázis gyűjtőköre is bővült; beindult a „D” szekció, az információtechnika alkalmazása az üzleti életben. A 80-as években vezették be a kémiai és numerikus adatok sajátos indexelési rendszerét. Az adatbázis-fejlesztési projekt eredménye, hogy 3,5 emberévnnyi szoftverfejlesztés és 2 évnnyi számítógépidő nyomán az adatbázis valamennyi rekordja (1989-ben 3,25 millió rekord) azonos szabványos szerkezetben és indexelési rendszerben áll valamennyi online felhasználó rendelkezésére, és optikai lemezekre archiváltak a teljes adatbázist.

1990-ben az UMI-t választották az INSPEC CD-ROM-változatának előállítására. A ProQuest keresőszoftver alapján lehet a CD-ROM-terméket használni. Számos erőfeszítés történt az adatbázis rekordjai minőségének és megbízhatóságának fokozására. 1993 decemberében az INSPEC elnyerte a Legjobb Információs Termék díját (az Európai Online Használók Csoportjától).

1995-ben a fizikai irodalom lefedettsége jelentősen megnőtt, amikor az INSPEC egyesült a FIZ Karlsruhe PHYS adatbázisával.

1997-ben az INSPEC már 5,75 millió rekordot tartalmaz, növekedése évi 300 000 rekord. Számos online szolgáltató az Interneten is hozzáférhetővé teszi az adatbázist. A korai 1980-as években az Electronic & Electrical Abstracts (INSPEC „B”) elérte 1000. számát; a 2000.-et 2064-re jósolják. De az elektronikus információ gyors terjedése megkérdőjelezi azt is, hogy lesz-e egyáltalán nyomtatott 2000. szám.

/INSPEC Matters, 92. sz. 1997. december, p. 1–8./

(Roboz Péter)

Mi is az a „dokumentum”?

A *dokumentum* rendszerint egy szöveges vagy szövegszerű anyag. Azonban a multimédia korszak beköszöntével ez az értelmezés nem tartható fenn, mert minden olyan jelenséget figyelembe kell vennünk, amelyet valaki meg akar figyelni, tehát eseményt, folyamatot, képet és tárgyat, azaz objektumot.

Jelen írás megkísérli felvázolni az ezzel a kifejezéssel kapcsolatos elképzelések fejlődését, hangsúlyozottan a század első felében élt európai dokumentalisták gondolataira támaszkodva. A dokumentum persze nem választható el a dokumentációs folyamattól, ennek határai pedig összefüggenek azzal, hogy meddig tolhatjuk ki a dokumentum jelentésének határait. Különösen *Paul Otlet* és *Suzanne Briet* munkáit kell e kérdéskörben megvizsgálni.

A 19. század végétől egyre nagyobb figyelmet fordítottak a közlemények – elsősorban a tudományos és műszaki publikációk – menedzselésére, a kezelés új, hatékony és megbízható technikáira. Ennek hagyományos elnevezése a *bibliográfia* volt, de értelmezését már meghaladta az újfajta tevékenység. Így a 20. század elején Európában már kezdett meghonosodni a dokumentáció kifejezése, és a húszas években már általános fogalomként magában foglalta a bibliográfiát, a tudományos információs szolgáltatásokat, a rekordok kezelését és az archiválást. A témának nagy irodalma van, gyakran erőltetett különbségtételekkel a valójában gyakran egybemosódó bibliográfiai, dokumentációs és könyvtárosi munka között.

Mi tehát a dokumentáció? Történeti fogalmakkal leírva arról van szó, hogy a nyomtatás feltalálásával a szövegek elterjedése olyan méreteket

öltött, hogy a tudomány emberei nem voltak képesek szisztematikus gyűjtésükre, rendszerezésükre és feldolgozásukra. Ezért ezt a feladatot erre felkészült specialistákra bízta.

Elvileg semmi ok nincs arra, hogy ezt a feladatot az írott és nyomtatott szövegekre korlátozzuk, a jelt hordozó objektumoknak sokféle egyéb fajtája van. Ha ezekre is alkalmazhatók a dokumentáció módszerei, akkor a dokumentum fogalma igen tágan értelmezhető. Ez a kiterjesztett használat már korán megjelent a nagy angol és francia szótárakban, a dokumentalisták pedig „az emberi gondolat bármely kifejeződéséről” beszéltek. Paul Otlet említést tesz a háromdimenziós dokumentumról, így a szobor és a múzeumi tárgy is bekerül a dokumentumok kategóriájába. A dokumentalisták persze döntően szövegeken dolgoznak, így a kiterjesztési kísérletek inkább csak elméleti jellegűek.

Otlet 1934-ben egyik tanulmányában írja le, hogy a rajzok és az írott szövegek gondolatok vagy tárgyak reprezentációi, de a tárgyak (objektumok) csak akkor tekinthetők „dokumentum”-nak, ha megfigyelésük valamiről informál bennünket. Példaként említi a természetes és mesterséges tárgyakat, az emberi tevékenység nyomait viselő tárgyakat, mint a régészeti leleteket, magyarázó modelleket, oktató játékokat és művészeti alkotásokat. A régészeti leletek említése emlékeztet a kulturális antropológia szakembereinek az anyagi kultúrára vonatkozó gondolataira.

A következő évben *Walter Schürmeyer* írja: „Manapság dokumentumnak tekintjük az ismereteinket bővítő bármely anyagi tárgyat, ha tanulmányozásra vagy összehasonlításra alkalmas.” Ugyanakkor a Szellemi Együttműködés Nemzetközi Intézete a francia dokumentalisták uniójával közösen az alábbi technikai definíciót fogalmazta meg: „A dokumentum bármely anyagi formában megjelenő információforrás, amely hivatkozásként, bizonyítékként vagy tanulmányozásra használható. Példák: a kéziratok, nyomtatott anyagok, illusztrációk, diagramok, múzeumi tárgyak stb.”

Otlet mellett Briet volt az, aki hosszú időn keresztül foglalkozott a dokumentum fogalmával és annak kiterjesztésével. 1951-ben írta azt a tanulmányát, amelyben a dokumentum természetét elemzi: „A dokumentum egy tényt támogató bizonyíték.” Majd finomítva: A dokumentum „bármely megőrzött vagy rögzített fizikai vagy szimbolikus jel, amelyet egy fizikai vagy gondolati jelenség reprezentálására, rekonstrukciójára vagy megjelenítésére használnak”.

Briet számos kontrasztos példát sorol fel, ezek közül való az antilop is, amely Afrika síkságain nem dokumentum, de az állatkertben igen. Az teszi azzá, hogy tanulmányozható. A jelzésre vonatkozó gondolatok már átvezetnek a szemiotika területére. Elképzelései kissé emlékeztetnek arra vitára, hogy egy kép azáltal lesz műalkotás, hogy bekeretezik. Másfelől hangsúlyt fektetett az indexelhetőségre, amely azzal adja meg egy objektumnak a dokumentum státust, hogy értelmes, szervezett viszonyba hozza más bizonyítékokkal.

Frits Donker Duyvis, aki Otlet után lett a Nemzetközi Dokumentációs Szövetség kulcsfigurája, a modernista mentalitást fejezte ki tömören, amikor a tudományos dokumentumkezelés, a szabványosítás és a bibliográfiai számbavétel hármasságát komplementer és kölcsönösen egymást erősítő hatásúnak minősítette. Ugyanakkor nem volt materialista, mert a dokumentumot kifejtett gondolatok repozitóriumának tekintette, amelynek tartalma spirituális jellemzőkkel bír. Véleménye szerint a formai szabványosítás során el kell kerülni azt a valós veszélyt, hogy megváltoztassuk a valódi tartalmat.

Az indiai *S. R. Ranganathan* és számos amerikai szerző ellenzik az európai törekvéseit a dokumentum fogalmának kiterjesztésére. Ranganathan kifejezetten ragaszkodik a „többé-kevésbé sík felület”-hez mint megnyilvánulási formához. *Louis Shores* és *Jesse H. Shera* ugyan beszélnek *grafikus rekordról* és *generikus könyvről*, de elvetik Briet „a dokumentum mint evidencia” elképzelését.

A végkövetkeztetés: noha a szemiotika szerint a jel sohasem természeti tárgy, hanem csak akként használjuk, és ezért a megkülönböztetésre mindig ügyelnünk kell, nem árt ismét elővenni Otlet, Briet és a többiek gondolatait egy olyan korban, amikor digitális dokumentumokkal találjuk magunkat szemben. Ugyanis a digitális dokumentum fizikailag bitsorozat, legyen bár elektronikus levél vagy egy műszaki jelentés (illetve videorészlet vagy hanganyag). Az európai dokumentalisták pedig azt hangsúlyozták, hogy nem a forma, hanem a funkció az, ami dokumentummá tesz valamit.

(A közlemény gazdag szakirodalmi hivatkozásgyűjteményt tartalmaz.)

/BUCKLAND, M. K.: What is a „document”? = Journal of the American Society for Information Science, 48. köt. 9. sz. 1997. p. 804–809./

(Horváth Péter)